

VÖRÖSMARTY MIHÁLY ÉS PERCZEL ETELKA.¹

(Első közlemény.)

I.

Vörösmarty élettörténetének egyik legfontosabb szakasza az a kilenc esztendő — 1817 nov. elejétől 1826 augusztusáig — melyet az ifjú költő, mint nevelő egy évi megszakítással — 1822 nov.—1823 nov. — bonyhádi Perczel Sándor tolnamegyei nagybirtokos és táblabíró három kisebb fia: Sándor (8 éves) Móric (6 éves) és Miklós (5 éves) mellett eltöltött.

Miképen került a Perczel-házhoz, eddig nyílt kérdése az irodalomtörténetnek. Maga a család az isteni Gondviselés különös intézkedésének tudja be — egyébként azonban még a család körében is többféleképen beszélnek el. Gyermekkori emlékei alapján mint szemtanú Perczel Mór honvédtábornok következőképen mondja el.² A Perczel-fiúk a nagy szünetet rendszeren Bonyhádon vagy Börzsönyben töltötték, november elején azonban atyjuk mindig Pestre utazott velük. Perczel Sándornak Pesten is szép s tágas lakása volt³, s az év nagy részét családjával együtt ott töltötte. Az 1817. év novemberének elején is a szokott úton (Kölesd — Simontornya — Kálózd — Seregélyes — Nyék — Martonvásár) két négylovas hintón s egy poggyász-szekéren Pestre igyekeztek, midőn Nyéken túl a martonvásári országúton egy boroshordót szállító törött szekérral találkoztak. A törött szekéren Vörösmarty Mihály akart bort vinni nagybátyjának, Vörösmarty Ferenc ügyvédnek Pestre, a Szarka-utcába. A tekintetes úr mellett ülő fia, Pista, vette észre az esetet. A heves és büszke, de a mellett jószívű földesúr megállította hintáját, s *viribus unitis* kijavították a szekeret. Jóságát egy 15—16 éves ifjú oly keresetlen egyszerűséggel

¹ Az adatok összegyűjtésének munkájában támogatott dr. Jozgits János prelátnak nyug. bonyhádi plébános, és dr. Perczel Béla felsőházi tag. Fogadják e helyen köszönetemet. A dolgozat készítése közben sok becses tanácsal útbiztatással dr. Tolnai Vilmos egyetemi professzor látott el. Hogy a dolgozat ennyire jutott, azért elsősorban neki tartozom hálával.

² Pápai Lapok, 1885. 30. sz.

³ A fővárosi lakás címét, sajnos, nem jegyzi fel az író.

köszönte meg, hogy a hatalmas úrnak tüstént megtetszett. Pista fia jelentéséből, ki a munka közben mindent elkérdezett az ifjútól, megtudta, hogy Vörösmarty Mihály a neve, Pestre készül nagybátyjához, aki instruktorságot akar neki szerezni. Perczel megkérdezte a nyílt tekintetű ifjútól, nem volna-e kedve az ő házához jönni fiai mellé magántanítól. Az ifjú nem csekély mehatottsággal megköszönte s elfogadta az állást. Pár nap múlva meg is jelent, Perczel pedig nem eresztette el, hanem ott marasztotta s bevezette új tisztségébe.

Perczel Mór annyit foglalkozik emlékirataiban Vörösmarty személyével, hogy fenti elbeszélését hitelesnek kellene tekintenünk — de vannak más, némileg eltérő nyilatkozatok is. A találkozás részleteit másképen tudja Várady Antal, ki a Fővárosi Lapok 1873. évfolyamában mondja el az esetet. Szerinte Vörösmarty Mihály s öccse, János, egy hordó bort készítenek útra a kis préház előtt, midőn Perczel Sándor négylovas hintáján mellettük elhalad. (Itt csak egy hintó szerepel.) Pista ráismer Vörösmartyra, ülést ajánl neki, de Vörösmarty a hordó nélkül nem mehet. Az apa/azonban megtudja fiától, hogy Vörösmarty eminens tanuló, leszállítja fiát a hintóról s megkérdezteti Vörösmartytól, nem lenne-e nevelő az ő házánál. Vörösmarty nem sokat gondolkodik, elbúcsúzik öccsétől s átül a hintóra. A jó anyának csak annyit üzen: adja el a bort s vegyen az árán tűzifát. Ezt a történetet átvette az Ungarischer Lloyd 1873. évi 284. száma a tárcarovatba. E tárcának egy példányán, melyet dr. Perczel Béla v. főszolgabíró felsőházi tag ír, szép nagy betűkkel a következő megjegyzés áll: «Tiszta igazság. Pécs december 14-kén 1873. Öregebb Bonyhády Perczel István».¹ Perczel István maga is tanúja volt az esetnek, csak nem egészen úgy emlékszik rá, mint Perczel Mór, ki még Vörösmarty öltözetére is emlékszik. Perczel Mór javára billenne a mérleg, ha abban a mozzanatban tévedne Várady, hogy Pista ráismert Vörösmartyra. Ebben azonban igazsága lehet, mert Perczel István ismerhette Vörösmartyt. Az 1816—17. tanévben mindketten a pesti kegyesrendi gimnázium növendékei voltak.² Ezeket figyelembe véve az sem lehetetlen, hogy Perczel Sándor már Pista fia révén tudhatott Vörösmartyról, hisz Vörösmarty Pesten már tanítással is foglalkozott.³

Az apátlan árvának valóban nem lehetett nagy választása. Vörösmarty örült, hogy elhelyezkedhetett, s iparkodott a beléje helyezett bizalomnak minél jobban megfelelni. Az első hónapok meg is próbálták az e téren majdnem kezdő ifjút. Magának is tanulnia kellett, azonkívül környezetéhez, tanítványaihoz,

¹ A Perczel-család könyvtárában Bonyhádon.

² Németh Jenő piarista házfőnök úr szíves közlése.

³ Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza* (1890³) 24. l.

egészen új élethez kellett szoknia. Perczel Sándor jószívű, de katonás természetű férfiú volt; házában nagy rendet tartott s gyermekeitől is rendet követelt. Az ifjú nevelőnek, hogy munkáját becsülettel el tudja végezni, hogy se tanítványait, se tanulmányait ne hanyagolja el, nagy türelemre és kitartásra volt szüksége, de szelid lelke és nagy akaratereje legyőzte az akadályokat. Nemsokára a család becsülését is sikerült megnyernie. Perczel Móric 57 éves korában tesz vallomást arról, hogy Vörösmarty sohasem hanyagolta el őket, mindig pontosan teljesítette nevelői kötelességét,¹ Perczel Miklós pedig 1900. nov. 22-én Bajáról kelt levelében rója le örök hálája adóját.²

Három esztendőtt Pesten töltött tanítványaival, akkor leköltözött velük a tolnamegyei Börzsönybe, hol Perczel Sándornak kastélya s nagy birtoka volt. Itt, a sokat emlegetett Völgységben, élte le Vörösmarty életének két nagyon emlékezetes esztendejét.³ Ez az a vidék, amelyet a *Széplak* bevezetésében oly gyönyörűen megénekel. Az új vidék más volt, mint szülőföldje: a fejérmegyei síkság helyett a dombos, hullámos vidék, borág-koszorúta halmaival, akkor még százados erdőségeivel. A dombok között széles, hosszú völgy nyúlik el; az, amelyet minden nap láthatott, ha Börzsönyből a félórányira fekvő Bonyhád plébánosához s káplánjához ellátogatott. Börzsönyben olvasni való is volt, bár a könyvtár mai állományának áttekintése azt a meggyőződést érlelte meg bennünk, hogy Perczel Sándor könyvtára az ő szükségletét nem elégítette ki. Pedig Perczel Sándor szerette a könyveket. Katonai könyvein kívül gazdasági, természettudományi, jogi, földrajzi, történelmi s szépirodalmi tárgyú könyvei a tudományok s irodalom iránt érdeklődő férfiúra vallanak, de magyar irodalmi termék kevés volt könyvtárában, s a történelmi könyvek is inkább egyetemes, mint magyar történeti tárgyúak voltak. Magyar könyvei között ott találhatjuk Baróti Szabó Dávid *Aeneis*-fordítását (1811), Péczeli József meséit (1788) és Dugonits András *Etelkájának* második kiadását (1791). Első leányát ő is Adelais, magyarul Etelka névre kereszteltette. Udvarházát nemcsak a közélet legkiválóbb egyházi és világi méltóságai látogatták, hanem egy Ferdinand herceg is felkereste. Egyike volt a leggazdagabb nemes embereinknek, mert, ami abban az időben, a *Hitel* megjelenése előtt, nem mindennapi eset, tetemes tőkével rendelke-

¹ Vas. Ujs. 1868. 3. l.

² Bajai Közlöny, 1900. nov. 25.

³ Tolnamegye déli része már a XVIII. században *Völgységi járás* nevet viselt. Bél Mátyás: *Compendium Hungariae geographicum* IV. kiadásában (1792.) a 170. és 171. lapon azt olvassuk: «§ IX. Comitatus Tolnensis». . . 4.) «Tres continet processus, quorum haec est denominatio. . .» «c) Infimus, seu *Völgységiensis*, ex regione describitur, quae est Kapos, et Sárviz amnibus inclusa.»

zett.¹ Nemes gondolkodásának, jó szívének s magyaros vendégszeretetének nem egy bizonyosságát őrzi a család levéltára.

Neje, Kajdachy Erzsébet, Kajdachy Ferenc helyettes alispán és Csefalvay Judith leánya, a hálás gyermek emlékezése szerint a legjelesebb nagyszonyok egyike volt, ki az idővel nagyra növekedett családban 1836. febr. 9-én, 54-ik évében bekövetkezett haláláig szinte áhitatos tiszteletben részesült. Halálának híret Somssich Pongrác révén a nádor-főherceg is «különös rész vétellel» és sajnálkodással vette tudomásul.² A kiváló úrasszony nagyrabecsülését Vörösmarty is iparkodott kiérdemelni. Bizonyára ez a törekvés indította arra, hogy midőn 1824. december 14-én Perczel László, életének ötödik évében szüleinek nagy fájdalmára az angyalok sorába költözött, megírja az *Egy kis gyermek halálára* című elégiáját. (Nyomtatásban: 1826. az *Aurorában*). Az érzelem őszintesége, a kifejezés költőisége, az új hang általánosan ismertté tette a költeményt, mely nemcsak Vörösmarty költői tehetségének, hanem a Perczel-család iránt érzett tiszteletének is beszédes bizonyága.

1822 novemberében Vörösmarty elhagyta Börzsönyt, mert időközben magánúton elvégezte a jogi tanulmányokat, s Görbőre ment joggyakorlatra Csefalvay Ferenc alispán mellé. Perczel Sándor nem vette rossz néven a költőnek ezt a lépését, sőt maga ajánlotta Csefalvaynak. Hiszen komák és sógorok voltak. Maga Vörösmarty pedig barátságban volt Csefalvaynak Sándor nevű fiával is, amint az *Egy cífrán készült meleg hűselőre* című költeménye és Sándornak erre vonatkozó levele mutatja.³ Görbőn érték Vörösmartyt azok a zajos küzdelmek, melyek az 1825. évi országgyűlést megelőzték; itt ismerkedett meg a politikai élet erősebb hullámverésével, ami a *Zalán futásának* keletkezésében is szerepet játszott. Itt fogott hozzá nagy eposzához, mely nevét egy csapásra a legelső magyar költők közé emelte.

1823. szept. 18-ig volt Görbőn, ezután visszatért elhagyott nevelői állásába s ez időtől kezdve még három évet a Perczel-családnál töltött, de már legnagyobb részt Pesten.

Börzsönyi tartózkodása érzelmi világának fejlődése szempontjából elhatározó jelentőségű volt. A költőt nemcsak Perczel Sándor családja, hanem a Bonyhádon lakó rokon családok is becsülték. Ismerték tisztán, nemes lelkületét; tudták, hogy magányos óráiban költészettel is foglalkozik, s a család nőtagjai nagyra becsülték a költői tehetséget. Ezek közül Rexa Dezsőné⁴

¹ Vas. Ujs. 1868. 3. l.

² A családi levéltárban. A levél kelte 1836. febr. 25.

³ *Vörösmarty-emlékkönyv* (1900) 171. l.

⁴ L. Rexa Dezsőnének, Perczel Berta keresztleányának cikkét: *Családunk Kapcsoskönyve* (1912).

fel is említi Perczel Bertát, Perczel Gábor leányát, mivel Vörösmarty — a leány emlékezete szerint — atyja kastélyában (ma a Transdanubia igazgatói lakása) együtt olvasta a család «Kapszos könyv»-ét. Az emlékezés mindenesetre téves, legjobb esetben valamilyen későbbi látogatásra vonatkozik, mert 1820-ban, mikor Vörösmarty Börzsönybe került, Berta még csak két éves volt. Eötvös Károly *Vörösmartyról* szóló megemlékezésében egy Perczel Krisztinát említ és úgy beszél róla, mintha a család őt tartaná Vörösmarty eszményképének. Nagy Iván adataiból azt következteti, hogy Perczel Sándor legidősebb leánya lehetett s születése évét 1800-ra teszi.¹ Ez irányban folytatott kutatásom annyit igazol, hogy a Perczel-család egyik ágában valóban élt ezidétt ilyen nevű leány, aki 1822. április 11-én Petrasovics András pesti ügyvéd nejevé lett.² Maga a Perczel-család azonban ma már nem tud Krisztináról.³

Perczel Sándor családjában tehát Krisztina nem található fel. Már pedig Vörösmarty életrajzának első, 1866-iki kiadásában maga Gyulai Pál is Perczel Sándor családjában keresi azt a nőalakot, ki Vörösmarty érzelmeit maga felé hajlította, s kit Vörösmarty elbeszélő költeményeiben a női tisztaság, kellem és báj mintaképeül élénk állít, nevét azonban nem mondja meg. 1868-ban Perczel Mór emlékiratai⁴ tisztazzák a kérdést, s a testvér megállapítását Gyulai Pál is elfogadja Vörösmarty életrajzának későbbi kiadásaiban.⁵ Így kerül az irodalomtörténet érdeklődés-körébe Perczel Sándor második leánya: Perczel Etelka.

II.

Perczel Etelka nevét említve, megilletődés fog el bennünket. Olyan család sarjáról van szó, mely apai ágon valahol a bajor történet multjának a távolában,⁶ anyai ágon az Árpádok korában vész el. A két ág akkor ér össze, midőn Perczel

¹ Eötvös Károly: *Nagyokról és kicsinyekről*. 216. l.

² Copulationes 1822. ápr. 11. «Sp. D. Andreas Petrásovics Advocatus Pestiensis cum nobili Domicella Christina Perczell Bonyhadensi.» Ak. Bonyhád.

³ A család levéltárának egy 1836. nov. 30-án Szekszárdon kelt levelelőből, valamint az utódok nélkül elhalt Perczel Zsigmond hagyatéki irataiból valószínű, hogy Krisztina Perczel János leánya volt, a már kihalt veszprémi Perczel-család ivadéka Eötvös Károly további feltevéseit az anyakönyvit adatok világosan megcáfolják. Ezek szerint Perczel Sándor 1801-ben nősült s első gyermeke fiú volt: István, ki 1802. aug. 18-án született. 1804. február 29-én született ugyan egy Adelhaidis (Etelka) nevű leánya, de már 1805. október 9-én meghalt, s a ciki családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

⁴ Vas. Ujs. 1868. 3 l.

⁵ Kétkedésre ma már nincs a legkisebb ok sem, hiszen tudjuk, hogy maga Vörösmarty *E...* jelzéssel beszél imádottjáról. (*Eml.* 219. l.) *Szerk.*

⁶ A család eredetére müncheni levéltárak deríthetnének pontosabb világot. (A család szíves közlése.)

József, (1699—1768) Tolna vármegye későbbi alispánja, 1727. jún. 8-án Sziget-Gyarmaton házasságra lép gyulai Gaal Katalinnal¹ s megalapítja a bonyhádi ágat, melyből Perczel Gábor főszolgabíró kerestül Perczel Sándornak 20 tagú (15 nagy kort ért) családja kisarjad. Ebben a nagy családban a második leány, Adelais Carolina Ludovica Rosa Camilla 1807 nov. 2-án a börsönyi kastélyban születik.² Ha különleges adatunk

1807. Mense Novembri.

Dies	Baptisans	Baptisatus	Parentes	Levantes	Locus
2	Conradus Kolb Parochus Loco	Adelais Carolina Ludovica Rosa* Camilla	S. D. Alexander Perczell de Bonyhád et Elisabetha nata Kaidacsi	S. D. Carolus Perczell et Antonia nata Zbisko	Börsön

* A Rosa név nem olvasható ki világosan.

nines is rá, bizton feltehetjük, hogy a leggondosabb nevelésben részesült, hiszen Perczel Sándor 1828-ban a családi levéltárnak egy feljegyzése szerint 3000 forintot csak gyermekei nevelésére áldozott³. A sok fiú mellett — 8 éves koráig egyedüli leány — különleges tiszteletben részesül, «óva külön» nevelődik, «szeliden béke és nyugalom karján növekedve kifejelett gyermeki napjaiból; megszokva szeretni s szeretve lennie».⁴ A szülői ház derűs életében vidám gyermekjátékokban örömet vett részt, szelidsége, kedves mosolya s nemes bája mindenkit elragadott. Akkor ünnepelték születésének 10-ik évfordulóját, mikor a 17 éves Vörösmarty a családhoz került. Külsőjét, sajnos, csak leírásból állapíthatjuk meg. Édes atyjának és édes anyjának arcképe a bonyhádi kastély ebédlőjét díszíti, róla azonban írott kép nem maradt fenn. Vörösmarty leveleiből s költeményeiből mindazonáltal világosan megtudjuk, hogy kékszemű, sötét hajú s sudár termetű volt. Tizenhárom éves korától fogva úgyszólván a költő szeme láttára fejlődött viruló hajadonná. Az első benyomás a gondtalanul játszó gyermek alakjában érte az ifjút s eleinte talán a tudat alatt lappangott, jóllehet a leány bimbójában már gyönyörű virágot ígért, szelleme élénk volt, s jelentéktelen dolgokról is nagyon kedvesen tudott csevegni.⁵ A vele való többszöri találkozás azonban lassan új világot nyitott az ifjú előtt s az egész lelki életét

¹ Gyulai Gaál Katalinnak családfája II. Endréig vezet vissza. (A család szíves közlése.)

² Perczel Etelka születési anyakönyve a következő adatokat mutatja:

³ A családi levéltárnak egy feljegyzése.

⁴ Ó. M. IV. II. 432. l. A Gyulai Pál-féle 1880-as 8 kötetes kiadás szerint. Ezentúl csak kötetet és lapszámot idézünk.

⁵ Ó. M. IV. 37., 57. l.

átalakította. «Amint reszket a bokor, ha madárka száll reá», úgy megreszketett a költő lelke a leány látásakor. Az idő folyamán el-elmereng a költő, s borús gondolatok lopóznak lantjára. A német érzelmes költészet tanulmányozása, saját nehéz helyzete táplálja e hangulatot. A halál rokonának érzi magát. 1817 júliusában apja meghalt, áldott jó édes anyja nem tud gazdálkodni; mindig nagyobb és nagyobb gondokkal küzd. Ez a költőt is érinti. Már 1818-ban azt sejtí, hogy «Nem küzd sokáig bánatos életem», (VIII. 54) s a *Sonettben* (1820) megúnta immár éltét (VIII. 56). Ugyanekkor azonban már új érzelem is kezd fakadni a költő lelkében. A börszönyi tartózkodás első idejére mutat *Az ifjúság* című költeménye; ókori keretben allegorikus módon mutatja be új érzelmi világának első rebbenését.¹ Mutatkozik a «szív első határozatlan izgalma, a költő felhevült képzelődése, amely tárgyat keresett álmainak» (I. XVII. l.). Remény s még inkább aggodalom nyilatkozik ez évek termékeiben. *A szerelmes* (1820), *A hamis alvó* (1822) derűs, ábrándos hangulatát borús hangulat váltja fel. *Az elmenőhöz* (1820) csak azért sóhajt, hogy ne felejtse el (VIII. 58.), *Az elhaló reményben* (1821) megkérdi: «Mi tett boldogtalanná»? (VIII. 66.) *A bús vándor* (1882) elhagyott, töretlen úton bolyong (VIII. 71), míg az elpártolt szerelem sírba nem viszi. Ez nem csupán modorosság: vagy Etelkája nem érti, vagy nem akarja érteni szívbéli kinjait,² vagy mint Rexa Dezsőné gondolja: «nem tud a szerelemtől, vagy ha tud is, nem szánja a költőt szenvedéseért.»³ Bizonytalansága ábrándokra ragadja Vörösmartyt; *A völgyi lako* nak vig befejezést készít, a kétség olykor a reménynek enged helyet. Az 1821 végéig írott költeményei ezt a bizonytalanságot mutatják, de több bennök a bánat, mint az öröm. A boldogság érzése nagyon rövid életű volt. 1821 végén már az álom, az ábrándvilág és a rideg való közt is kezd különbséget tenni. 1822-ben azt tapasztalja eszményképénél, hogy « . . . úgy, miként én, Nem tudsz érzeni.» (I. 11.)

Egy-két percre felvillan még a reménysugár (*Szerelmesek* VIII. 81.), kétes szép ábrándok töltik keblét (VIII. 82.), hiszen Lilla, Phyllis, Daphne, Ninon nem hasonlítható Etelkához (VIII. 83.), azonban szeme oly hideg, mint a magas ég csillagai. Biztató hangot nem hall tőle (VIII. 81.), végül már csak szájalomért könyörög (VIII. 87.) s a bonyhádi erdőnek panasolja el bánatát, mert el is kell hagynia a kedvest (VIII. 88.), s vélt szerelme álomnak marad. A barátságos, egyszerű, enyelgő társalgás egy pillanatra bizonyára elfeledtette vele, hogy nem egymáshoz valók. Bár a korán érő leány viselkedése nem kel-

¹ Brisits Frigyes: *Vörösmarty kiadatlan költeményei*. 114. l.

² EPhK. 1891: 264.

³ Irodalomtörténet, 1912: 386.

tett reményt lelkében, a rideg való felverte Vörösmarty lelke nyugalmát.¹ Az a bús sejtelem, melyet eddig említett költeményei az idegen hatás ellenére is elárulnak, lassankint arra bírja a költőt, hogy valakit beavasson titkába. Mert idő multán riadva kell tapasztalnia, hogy érzelme szenvedéllé érlelődött, de szerelmének tárgya sohasem lehet az övé: a mennyország előtte mindig zárva marad, oda ő soha be nem kerülhet. Az előkelő hölgyet áthidalhatatlan úr választja el a rendes állás nélküli nevelőtől.

Először az egykori iskolatárs előtt nyílik meg a fájó kebel. Klivényi Jakabhoz 1882-ben írt verses levelében érinti bánatát:

Itt mint élek most? oh tudják a kies erdők,
Tudja hegyed-völgyed, bözsönyi pusztá vidék...
Gyakran nézegetek dombomról csendes örömmel
A suhanó erdő fái s homálya fölött...
Napjaim így múlnak s nyomorúlt, hogy múlnak, örülök;
Bár nincs mit várnom csalta reményem után.
(Klivényi barátomhoz. VIII. 79.)

Fájdalmát súlyosabbá teszi, hogy egy évig nem is fogja látni Etelkát, mert elérkezett a joggyakornokság ideje. Távoznia kell, Görbőre. Az 1822. március 15-én Paksra távozó Egyednek is panaszolja, hogy:

Búba merült lelkén fájdalom árja csapong.
Megnyílt keble, kívánságok fakadoztak erében,
S egy kép, fellegiből, érzeni földre voná.
S most távoznia kell. (Egyedhez. VIII. 97.)

Teslérhez írott költői levelében (1822) még világosabban megmondja, hogy érzi a keserű nap átkát, mert «Hamar lehevad a kis örömvirág», s «Olvashatod bágyadt szeméből Hasztalanul *epedő* szerelmét». (Teslér barátomhoz. VIII. 91.)

Ez az egyetlen jelző kulcsot ad Vörösmarty szerelmének megértéséhez. Horváth János² megmagyarázza, hogy az *epedés* magában foglalja a vágyódást s magában a teljesedés hiányát.

Az 1823-ik év kezdetén Görbőről már búsan nézi a felette elvonuló felleget

S a fuvalmat, mellyet éjszak
Zúgva délnek ereget.
Oh az égnek fellegével
A vad éjszak vad szelével,
Délre sóhajt a kebel —
S ott talán már a lány szive
Mást vidámit, mást ölel. (I. 14.)

Egy festett nefelejts alá oda írja: «Boldogtalan vagyok én». (I. 15). Sőt azt sem titkolja már, hogy szép képzelete

¹ V. ö. Alszegehy Zsolt: *Magyar lírikusok*.

² Napkelet 1926. 1. sz.

megcsalta, ifjú eszében zavart okozott, földi létére, vakul, az az égi szellőt ölelte — az «fut s kikerül szemével». (I. 16).

Eszményképe valóban az „ártatlanság” képe volt, már külseje «égi szárnyazást» jelentett s mondhatta magáról: «a Teremtő küldte engemet, E földre égi társaim közül.» (Brisits kiadása, 117.)

A csalódott költő egyidőre elhallgat bánatos érzelmeivel vig pajtások között feledni próbál, de a szomorú élmény annál költőibb formában jelentkezik.

A leány szép volt deli termet által,
Mindeneknél szebb ragyogó szemével.
Szűz mosolygását öröm és nemesség
Bája emelte...
Nem tanult szózat vala lány beszéde,
Egyszerűn jött az repeső szívébe:
Titka sem volt még, csak enyelge a kis
Gondolatokkal.
Ekkor eljött a hevület korában
S könnyű szemmel rajt mulatott az ifjú
És örült a rá ragyogó szemeknek
Égi világán.
És magán járt a susogó ligetben,
Éneket dallott szíve kis tűzéből,
Boldogot, milyen maga volt s szerelmét
Zengte hegy és völgy.
A napok tűntek, tüze lángra gyúladt;
Belsejét gond és epedés szakasztá,
S ah kitől venné örömet, nyugalmát —
Hülve van az már.

A költő korán «panaszokra cseréli» az öröm dalát:

Aludjatok szép álmaim: itt az éj,
Öröm rivasztló bánatom éjjele,
Itt a reménynek vég határa,
S a szívet elsanyaró valóság. (Brisitsnél, 113. l.)

A szelid lelkű, tiszta érzésű nevelő, ki eddig irodalmi tanulmányaiból ismerte a szív érzelmeit, s ki előtt most váratlanul testet öltött a lelkében élő eszménykép: szomorúan ébredt a prózai valóságra, s ez az első csalódás megrendítette egész valóját. Felkorbácsolta lelkét, s ha dalt énekelt, a dal fájdalmas volt. Mitévő legyen? Íme, a csábító sors oly alakot vezetett eléje, akiért nálánál nagyobbaknak is érdemes küzdeniük, azután fel kellett ébrednie, mert csak álmodott. Nem mer megnyitni, a szemekből pedig nem tud olvasni a leány. Az epedő lélek önmagába temeti bánatát — ilyen a „bátortalan szerelem”:

Búsan rejtí bánatos szívében
Lángszerelmét a hű csendes ifjú.

Hosszasan néz a lány ellenébe...
De nem érti esdeklő szemének
Hű beszédét a szabad szívű lány. (VIII. 117.)

A mély lemondás hangján kérdi önmagától: miért nem elégedett meg a Nappal, a Holddal, a csillagokkal, erdők virágjával, lombjával, patakjával és szellőjével?

Hajh! miért kellett szememnek a
Szép arcon vesznie,
Miért kellett asszonyképnek is
Szemembe tűnnie? (*Éjjel* VIII. 119.)

Azt sem tekinthetjük véletlennek, hogy Etelka neve az eddig tárgyalt költeményekben nem szerepel. A *Búcsú* című költeményben (1823. VIII. 121.) szerepel először valódi nevén eszményképe. Itt már haldokló reményéről beszél, elfogadja sorsát s csak annyi kívánságot nyilvánít

Hogy kit oly heven szerettem,
Százszor boldog légy helyettem.
Boldogabb, mint én valék. (VIII. 122.)

Annyit már bizonyosan tud, hogy a másik fél nem vesz tudomást róla, érzelmeit nem viszonzozza. Eszményképe tehát nem csalta meg, mert nem is hitegette. A szerelem a költőben magában élt, őt magát emésztette, Etelka — legalább eddigi adataink nyomán, — nem adott okot arra, hogy Vörösmarty szeretve érezze magát, a költő érzelme egészen egyoldalú vonzalom volt.

HAJAS BÉLA.